

19 MAYIS 2019

SAYI: 1

TÜRK EKİNİ

DİL ve KÜLTÜR DERGİSİ

TÜRKLÜĞÜN KÖKLERİ

- Taşların Ruhu: Orhun Yazıtları
- Divân-ı Lugâti't Türk
- Kutadgu Bilig
- Ne De Güzel Şey Şu Çocukluk!
- Ali Şir Nevâî'de Türk Dili Ekini
- Türk Halkbilimine Genel Bir Bakış

Sayı: 1
Yayımlanma Tarihi
20 Mayıs 2019

İmtiyaz Sahibi

Hakan GÜLER

Yazı İşleri Müdürü

Tunahan ÖZDAĞ

Yayın Kurulu

Sencan YEMİŞ
Ahmet KARAGÖZ
Meryem ÖZER
Enis Bora GÖKÇE

Danışma Kurulu

Doç. Dr. Fatih USLU – Akdeniz Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi Mehmet SAĞ – Akdeniz Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi Yavuz UYSAL – Alaaddin Keykubat Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi Abdulkadir ÖZTÜRK – Ordu Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi Hüseyin Yıldız – Ordu Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi Erdal AYDOĞMUŞ – Ardahan Üniversitesi
Arş. Gör. Dr. Fatih Numan KÜÇÜKBALLI – Selçuk Üniversitesi
Arş. Gör. Mustafa AĞCA – Pamukkale Üniversitesi
Arş. Gör. Orhan BALDANE – Pamukkale Üniversitesi
Uzm. Erkan ASLAN – Gazi Üniversitesi

İletişim
0541 234 9607
0534 930 9464

Baskı

-

Yayınevi

-

Sayın Okuyucular;

Türk Ekini Dil ve Kültür Dergisinin ilk sayısı ile huzurlarınızdayız. Gön-lümüzde ilk sayının heyecanı ile birlikte nice aylara, yıllara, nice sayılara ulaşabilmenin hasretini büyütüyoruz. Damarlarımızda akan asil kanın mevcudiyetini zerrelere kadar hissederken, bu hislerimizi siz değerli okuyucularımızla bütünleştirmenin mutluluğunu yaşıyoruz. Kendimize hedef olarak belirlediğimiz Türk Kültürüne hizmet ülküsünden asla vazgeçmeyeceğimizi bilmenizi isteriz.

Kül Tigin'in cesaretinden ilham alan Bilge Kağan'ın Vezir Bilge Tonyukuk'a olan güveniyle birbirimize bağlıyız. Yusuf Has Hacıb'in liyakatine sadığız. Kaşgarlı'nın azmine aşığız. Yesevi'nin toprağında toz olanlarız. Aşık Paşa'nın dilinde Türkçeyiz, Nevai'nin inancında üstünüz. Yunus'un edebinden nasiplenenlerdiniz. Gaspıralı'nın elinde Kırım, Togan'ın kaleminde Başkurt'uz. Gökalp'la birlikte büyük ve müebbet olana özlemdeyiz. Atatürk'ün uygarlık türküsünde medeniyetin beşiğinden haykıranlarız... Onun "Türk dili, dillerin en zenginlerindedir" sözünün bilinciyle "yeter ki bu dil, şuur ile işlensin." vasiyetine sahip çıkanlarız. İşte bu bilinçle çıktığımız ve kutlu olduğuna inandığımız bu yolda ışığımız olan değerli hocalarımızın adını anmadan geçemeyeceğiz.

Dergimizin fikir temellerinin oluşmasından, adının verilmesine kadar bizlere her zaman destek olan, yol gösteren, ardımızda olmaktan ziyade yanımızda duran değerli hocalarımızdan Araştırma Görevlisi Mustafa Ağca'ya; Prof. Dr. Nurettin Öztürke; Dr. Öğretim Üyesi Mehmet Sağ'a ve Araştırma Görevlisi Orhan Baldane'ye teşekkürü bir borç bilir, danışma kurulunda ismi geçen tüm hocalarımıza da şükranlarımızı sunarız.

Türk Ekini Dil ve Kültür Dergisi yönetim kurulu olarak siz değerli okuyucularımızdan ricamız; eksiğiyle fazlasıyla gönülden yaptığımız çalışmalarımıza destek olmanız ve bizleri sizlerden ayırmadan 'Hep birlikte biziz.' diyebilmenizdir. Saygı ve sevgilerimizle...

Türk Ekini Dil ve Kültür Dergisi adına;
Hakan GÜLER, Tunahan ÖZDAĞ

TAŞLARIN RUHU: ORHUN YAZITLARI

HAKAN GÜLER

Tarih yazıyla başlar, yazıyla sürer. Dünya medeniyetlerinin gelişimi yazının kullanımıyla doğru orantılıdır. Bu açıdan bakıldığında; yazı medeniyettir demek yanlış olmayacaktır. Yazı medeniyettir demek yanlış olmayacaktır dediğimize göre dünya medeniyetlerinin kökünü yazılı ürünlerde aramak da yanlış olmasa gerektir. Demek ki Türk dil, tarih ve kültürünü milattan öncelere götüren (Aksan 2015: 88) “Orhun Yazıtları” da büyük bir medeniyetin temsili ürünleridir. Kısaca bir kavmi millet yapabilecek bir eserdir (Ergin 2016: 15).

Kül Tigin, ağabeyi Bilge Kağan’ın tahta geçmesine yardımcı olan, cesur ve bilge bir tigin; Bilge Kağan 2. Türk Kağanlığı’nın kutlu hakanı, Tunyukuk, devletin kudretli ve bilge veziri... Bu isimler adına dikilen anıtlar; Türk adının, Türk milletinin isminin geçtiği ilk Türkçe metinler. İlk Türk tarihi. Türk devlet adamlarının millete hesap vermesi, milletle hesaplaşması (Ergin 2016: 15).

Talat Tekin ve Erhan Aydın’a göre “Orhon Yazıtları”, Muharrem Ergin’e göre “Orhun Abideleri”, Ahmet B. Ercilasun’a göre “Bengü Taşlar” adlarıyla anılan Türk Yazıtları, Türk dilinin en eski yazılı belgeleri olarak kabul edilir. 8. Yüzyıl’da 2. Türk Kağanlığı döneminde yazılmış olan yazıtların dili incelendiğinde, gelişmiş bir yazı dili olduğu görülmüş ve Türk dilinin geçmişi çok daha gerilere götürdüğü saptanmıştır (Aksan 2015: 88). Bu da Türk kültürünün sağlam bir temel üzerine inşa edildiğini göstermesi bakımından oldukça önemli görülmektedir. Orhun Yazıtları 25 Kasım 1893’te Danimarkalı bilgin V. Thomsen tarafından okunmuştur (Ercilasun 2018: 126).

Orhun Yazıtları'nda kullanılan harflerin menşei hakkında birçok farklı görüş vardır. Kimi araştırmacılar Arami, sami kökenli olduğunu ileri sürmüş kimileri İskandinav Runik harflerine dayandırmış ve kimileri de eski Türk tamgalarından oluştuğunu ileri sürmüştür. Ahmet Caferoğlu ise Türk Dili Tarihi adlı eserinde, bütün gerekçeleri sıraladıktan sonra; “Milli bir menşeyden olduğunu, ihtiyatla ve inançla ileri sürdüğümüz Orhun hurufatı, Türk kültür, dil ve edebiyat tarihimizin en değerli bir hatırasıdır” sonucuna ulaşmıştır (Caferoğlu 2015: 99).

“Orhun Yazıtları” kavramı içerisinde; Kül Tigin, Bilge Kağan ve Tunyukuk yazıtları büyük yazıtlar olarak bilinmekte, bunların yanında “Küli Çor” ve “Ongin” yazıtları gibi küçük yazıtlar da bulunmaktadır (Tekin 2017: 10). 1889 yılında Yadrintsev tarafından Orta Moğolistan'da Orhun Nehri'nin eski yatağı yakınlarında, Koço-Çaydam adlı göl civarında bulunan Kül Tigin Yazıtı'nın 732 yılında, Bilge Kağan Yazıtı'nın ise 735 yılında dikildiği tespit edilmiştir (Tekin 2017: 10). 720-725 yılları arasında dikildiği tahmin edilen büyük yazıtlardan üçüncüsü olan Tunyukuk Yazıtı ise 1897 yılında Klementz tarafından diğer iki yazıttan daha doğuda, Moğolistan'ın başkenti Ulan-Batur'a 50 km uzaklıkta bir bölgede bulunmuştur (Tekin 2017: 10).

Kül Tigin adına, ağabeyi Bilge Kağan tarafından diktirilen yazıtın batı yüzünde Çince bir metin vardır. Anıtın dikiliş tarihi bu Çince bölümde 1 Ağustos 732 olarak belirtilmiştir. Anıtın Türkçe bölümünde ise Kül Tigin'in cenaze töreninin tarihi “Dokuzuncu ayın yirmi yedisi” olarak gösterilmiştir (Tekin 2017: 11). Anıtı, ölen kardeşi için Bilge Kağan diktirdiğine göre yazıt boyunca konuşan da o olmalıdır. Kül Tigin anıtı, Bilge Kağan'ın kardeşine duyduğu minnet duygularının ve kendisini sanatkarane bir vecd içine atan müthiş teessürün ebedi bir ifadesidir (Ergin 2016: 18).

Kül Tigin Yazıtı'ndan;

“Tengri teg Tengride bolmuş Türük Bilge Kağan bu ödke olurtum. Sabımın tükedi eşitgil, ulayu iniygünüm, oğlanım, bikri uğuşum bodunum, birye şadapıt beğler, yırya tarkat buyruk beğler, otuz Tatar, dokuz Oğuz beğleri bodunı, bu sabımın edgüti eşid katığdı tıngla: İlgerü kün toğsıkka, birgerü kün ortısungaru, kurıgaru kün batsıkinga yrıgaru tün ortasungaru, anta içreki bodun kop manga körür. Bunça bodun kop itdim. Ol amtı anyığ yok. Türük Kağan Ötüken yış olursar ilte bung yok.” (Tekin 2017: 34)

“Ben Tanrı gibi ve Tanrıdan olmuş Türk Bilge Hakan, bu devirde tahta oturdum. Sözlerimi baştan sona işitin. Önce siz erkek kardeşlerim ve oğullarım, birleşik boyum ve halkım, sağdaki şadapıt beyler, soldaki Tarkanlar ve kumandan beyler, Otuz Tatar, Dokuz Oğuz beyleri ve halkı, bu sözlerimi iyice işitin ve sıkıca dinleyin: İleride gün doğusuna, güneyde gün ortasına kadar, geride gün batısına ve kuzeyde gece ortasına kadar, bu sınırlar içindeki bütün halklar hep bana tabiidir. Bunca halkı hep düzene soktum. Onlar şimdi hiç de kötü durumda değiller. Türklerin Hakanı Ötüken dağlarında oturur ve oradan hükmeder ise ülkede hiçbir sıkıntı olmaz.” (Tekin 2017: 35)

Bilge Kağan anıtı, Kül Tigin anıtına göre daha çok tahrip olmuştur. Dolayısıyla tam olarak okunamamaktadır. Anıtın doğu, kuzey ve güney tarafları Türkçe yazılmış; batı yüzü ise Çince yazılmıştır. Ancak Çince kısım çok tahribata uğramıştır. Bilge Kağanın cenaze töreni “Domuz ayının yirmi yedisinde“, miladi takvime göre 22 Haziran 735'te yapılmıştır. Bu anıt Bilge Kağan'ın küçük oğlu Tengri Kağan tarafından diktirilmiştir. Bu yazıtta konuşan ve olayları anlatan da tıpkı Kül Tigin anıtında olduğu gibi Bilge Kağan'ın kendisidir. Yalnızca anıtın güney yüzündeki yazıtın 10-15 satırında konuşan Tengri Kağan olmuştur (Tekin 2017: 12).

Bilge Kağan Yazıtı'ndan;

“Türük beğler bodun, bunı eşiding! Türük bodunuğ tirip il tut-sıngın bunta urtum; yangılıp ölsikingin yeme bunta urtum. Neng neng sabım erser benggü taşka urtum. Angar körü biling. Türük matı bodun beğler, bödke körügme beğlergü, yangıltaçı siz?” (Tekin 2017: 54)

“Ey Türk beyleri ve halkı, bunu işitin! Türk halkı senin dirilip nasıl devlet sahibi olacağını buraya hakkettim; yanılıp nasıl öleceğini de buraya hakkettim. Söyleyecek her ne sözüm var ise bu ebedi taş a hakkettim. Ona bakarak bu sözleri öğrenin. Ey sadık Türk halkı ve beyleri, bu devirde bana tabii olan byler, sizler mi yanılacak, hata edeceksiniz?” (Tekin 2017: 55)

Tunyukuk yazıtı ise, biri diğerinden biraz büyük olan iki taştan oluşur. Daha büyük olan birinci taşta 35 satır, daha küçük olan ikinci taşta ise 27 satır bulunmaktadır. Tunyukuk yazıtının ne zaman dikildiği yazıtta belirtilmemiştir. Ancak Tekin'e göre; Bilge Kağan'ın amcasını öldürerek tahta geçtiği 716 yılından sonra dikilmiş olmalıdır. Tekin'in tahminine göre muhtemelen 720-725 yıllarında dikilmiştir (Tekin 2017: 13).

Tunyukuk Yazıtı'ndan;

“Bilge Tunyukuk, ben özüm, Tabgaç ilinge kılıntım. Türk bodun Tabgaçka körür erti. Türk bodun, kanın bulmayın tabgaçda adrılı, kanlantı; kanın kodup Tabgaçka yana içikdi.” (Tekin 2017: 74)

“Bilge Tunyukuk, ben kendim, Çin yönetimi sırasında doğdum. Türk halkı o zaman Çin'e bağımlı idi. Türk halkı, kendi hanını bulmayınca, Çin'den ayrıldı; han sahibi oldu; fakat hanını bırakıp Çin'e yeniden bağımlı oldu.” (Tekin 2017: 75).

Türk dil ve kültürünün en önemli ürünlerinden olan Orhun Yazıtları üzerine Türkiye ve dünyada birçok çalışma yapılmıştır. Üzerinde bu kadar çalışma yapılmış olmasına rağmen hala çözülemeyen bölümler vardır ve bu bölümler üzerinde çalışmalar devam etmektedir. Dünyada önemi çok iyi bilinen yazıtlar maalesef ki halka gerektiği gibi öğretilmemiştir. Günümüzde hala Orhun Yazıtları adını duymamış öğrenciler, ilkokul, lise ve üniversitelerimizden mezun olmaktadır. Orhun Yazıtları'nı halkımıza, özellikle de ilkokuldan itibaren bütün eğitim kurumlarımızda öğrencilerimize anlatmak ve yazıtların Türk dili ve kültürü açısından önemini kavratmak durumundayız.

Kaynakça

- Aksan, D. (2015). Türkçenin Sözcük Varlığı, Ankara: Bilgi Yayınevi*
Caferoğlu, A. (2015). Türk Dili Tarihi, Ankara: Altınordu Yayınları
Ercilasun, A.B. (2018). Türk Dili Tarihi, Ankara: Akçağ Yayınları
Ergin, M. (2016). Orhun Abideleri, İstanbul: Boğaziçi Yayınları
Tekin, T. (2018). Orhon Yazıtları, Ankara: Bilgesu Yayıncılık

Dîvânü Lugâti't Türk

TUNAHAN ÖZDAĞ

“Türk dili ile Arap dilinin atbaşı beraber yürüdükleri bilinsin diye Halil'in Kitabü'l-Ayn'ında yaptığı gibi, kullanılmakta olan kelimelerle bırakılmış bulunan kelimeleri bu kitapta birlikte yazmak, ara sıra gönlüme doğar dururdu..”

Eserin yazılmasındaki tüm amaç yazar tarafından işte bu cümlede açıkça belirtilmiştir. Bu cümle yakın tarihimizde Atatürk'ün bu birikimle söylediği, bizim de fikrî temellerimizi oluşturan “Türk Dili dillerin en zenginlerindedir. Yeter ki bu dil şuurla işlensin!” sözlerinin yüzyıllar öncesindeki tezahürü gibidir.

Tam adıyla Kitâbu Dîvânü Lugâti't Türk 11. yüzyılda Mahmud ibn el-Hüseyin ibn Muhammed Kaşgârî tarafından kendi ifadesiyle “Cenâb-ı Hakk'ın yardımıyla” yazılmıştır. Türkçenin ilk sözlüğü ve dilbilgisi kitabı olma özelliği taşıyan eserin yazarının Türk'e sevdası kitapta geçen şu ifadesinden açıkça anlaşılmaktadır.

“Talih güneşinin Türklerin burcunda doğduğunu ve Cenâb-ı Hakk'ın Türk Hakanlığını göğün felekleri arasına yerleştirdiğini, onlara Türk dediğini ve egemenlik verdiğini, onları çağın hakanları yapıp dünyaya hükmetmenin dizginlerini ellerine verdiğini, onları tüm beşeriyete memur ettiğini, doğruluğa yönelttiğini, onlara katılanları ve onlar adına çabalayanları güçlendirdiğini, böylece istedikleri her şeyi elde ettiklerini ve çapulcuların rezilliğinden kurtulduklarını idrak ettim. Ve anladım ki akıl sahibi her insan onlara katılmalıdır.”

Bu büyük hazinenin günümüze ulaşmasını sağlayan ve bu kültür hazinesinin bilinçsiz ellerde kaybolup gitmesinin önüne geçen Ali Emirî Bey'i de bu noktada saygı ve minnetle anıyoruz. Kitap dostu

Ali Emirî Bey'in bilgisi, dikkati, kitap sevgisi ve çabaları olmasaydı eserin kaybolup gitmesi kuvvetle muhtemeldi. Eseri bir sahafta bulan Ali Emirî Bey eserin değerini görür görmez anlamış ve kitabı satın aldıktan sonra hislerini şu cümlelerle dile getirmiştir.

“Bu bir kitap değil, Türkistan ülkesidir... Türkistan değil bütün cihandır. Türklük, Türk dili bu kitap sayesinde başka bir parlaklık kazanacak. Arap dilinde Sibeveyh'in kitabı ne ise bu da Türk dilinde onun kardeşidir. Türk dilinde şimdiye kadar bunun gibi bir kitap yazılmamıştır. Bu kitaba hakiki kıymet verilmek lazım gelse cihanın hazineleri kâfi gelmez... Bu kitapla Hz. Yusuf arasında bir benzerlik vardır. Yusuf'u arkadaşları birkaç akçeye sattılar. Fakat sonra Mısır'da ağırlığınca cevahire satıldı. Bu kitabı da Burhan bana otuz üç liraya sattı. Fakat ben bunu birkaç misli ağırlığında elmaslara, zümrütlere vermem...”

Türk dilinin ve Türk milliyetçiliğinin en büyük sözcüsü Kaşgarlı Mahmud eseri yazarken Türk illerini adım adım dolaşmış, Türk boylarının kullandığı ağızları tespit etmiştir. Türk dilinin gramerinin, Türk yer adlarının, Türk damgalarının ve Türk topluluklarının da etraflıca anlatıldığı eserde yaklaşık 8.000 kelimenin Arapça karşılığı verilmiştir. Bu sebeple eseri sadece sözlük ya da sadece dilbilim kitabı olarak ele almak doğru olmayacaktır. Dîvânü Lugâti't Türk Kaşgarlı'nın Türk sevdasının yansımasıdır. Kaşgarlı Mahmud eseri oluştururken izlediği yolu da şöyle belirtmiştir.

“Ben onların (yani Türklerin) en uz dillisi, en açık anlatanı, akılcı en incesi, soyca en köklüsü, en iyi kargı kullananı olduğum halde onların şarlarını (şehirlerini), çöllerini baştan başa dolaştım. Türk, Türkmen, Oğuz, Çiğil, Yağma, Kırgız boylarının dillerini, kafiyelerini belliyerek faydalandım. Öyle ki, bende onlardan her boyun dili en iyi şekilde yer etti. Ben onları en iyi surette sıralamış, en iyi düzenle düzenlemişimdir”

Dîvânü Lugâti't Türk İçerisinde barındırdığı söz varlığı ve kültürel motiflerle Türk dili için benzersiz bir kaynaktır. 11. yüzyılda yazılmış olmasına rağmen, günümüzde de güncelliğini korumakta ve gerek Türk dil gerek Türk kültürü için yapılan araştırmalarda geçmişle günümüz arasında, hatta gelecek için fener görevi görmektedir. Kitapta yer yer dil üzerine önemli kurallar söylenmiş; ses değişimleri, gramer halleri, diyalekt ayrımları açık olarak gösterilmiştir ve bu özellikleri tanımlamak için bol ve zengin örnekler vermiştir. Bu örneklerin birçoğu cümle halinde verildiği için okurlara büyük bir anlama, çalışmacılara değerli bir çözümleme kolaylığı sağlanmıştır.

Değinilmesi gereken bir diğer konu Kaşgarlı Mahmud'un Balasagun'u merkeze alarak çizdiği dünya haritasıdır. Bu harita dönem Türklerinin yaşadıkları bölgeleri ve dağılımlarını göstermesi bakımından önemlidir. Mahmud Dîvân'da şöyle demektedir: *“Rum ülkesinden Maçinè dek Türk illerinin hepsinin boyu beş bin, eni sekiz bin fersah eder. İyice bilinmek için bunların hepsi, yeryüzü biçiminde daire şeklinde gösterilmiştir.”*

Dîvânü Lugâti't Türk, Türk'e ve Türk diline gönül veren herkesin incelemesi gereken en önemli kaynaktır. Tam da bu noktada İbrahim Sarı'nın “Kaşgarlı Mahmud” adlı eserinin sonsözünden bir kısmı sizlerle paylaşmak ve aynı hisleri haykırmak istiyorum.

“Türk dilinin hangi dönemi, hangi konusu işlenirse işlensin her yayında mutlaka Kâşgarlı Mahmud'un ve Dîvânü Lugâti't Türk'ün adına rastlanır. İşte bu nedenle Kâşgarlı Mahmud Türklük biliminin kurucusu, Türk dünyasının ilk dil bilgini, ilk derlemecisi unvanını kazanmıştır. Eseri Dîvânü Lugâti't Türk ise her okuyuşunuzda Türk diline, Türk edebiyatına, Türk kültürüne ait yeni bir şeyler bulacağınız büyük bir kültür hazinesidir.

*Türk soylu halkların ortak atasıdır Kâşgarlı Mahmud...
Türk lehçelerinin kökleridir Dîvânü Lugâti't Türk... “*

KUTADGU BİLİĞ

AHMET KARAGÖZ

Türk dili ve edebiyatının olduğu kadar, Türk kültür tarihinin de en önemli eserlerinden biri olan Kutadgu Bilig, Balasagunlu Yusuf Has Hacip tarafından M. 1069'da Kaşgar'da yazılmıştır. Yusuf Has Hacip bu eserini dönemin Karahanlı hükümdarı Tavgaç Buğra Han'a sunmuştur. İslamî Türk edebiyatının bilinen ilk büyük eseri olan Kutadgu Bilig 6645 beyitten oluşur. Bunun yanında 173 dörtlükten oluşan halk şiiri örneği de eserde yer almaktadır.

Kut sözcüğü hükümdarlığın Tanrı tarafından verilmesi anlamına gelir. İlk Türk devletlerinden itibaren süregelen yönetme yetkisini hükümdarlar "kuttan" almışlardır. Buna göre Kutadgu Bilig "hükümdarlık etme bilgisi" anlamında karşılık bulur. Daha sonraları bu kelimenin genişleyerek kazandığı "saadet" anlamını ikincil anlam olarak görmeliyiz.

Kutadgu Bilig, dört kişi arasında geçen alegorik bir eserdir. Konu ise kut'un elde edilmesidir. Dört ne'yi (şeyi) temsil eden konuşanlar şunlardır:

1. Köni törü'yü (doğru yasayı,) temsil eden Kün Togdı adındaki hükümdar;
2. Kut'u (saadeti) temsil eden Ay Toldı adındaki vezir;
3. Ukuş'u (aklı, anlayışı) temsil eden, vezirin Ögdülmiş adındaki oğlu;
4. Akıbet'i (hayat ve dünyanın sonunu, ahireti) temsil eden, vezirin kardeşi Ogdurmuş.

Konuşmalar ikili olarak bu dört kişi arasında geçer. Eserde, üç alegorik şahıs hükümdara iyi bir ülke yönetimi, adalet, otorite gibi konularda bilgi vermektedir.

Doğru yasayı temsil eden Kün Togdı adındaki hükümdar cihanda tanınmış, bilgili, akıllı, düşmanlarını korkutan, gönlü zengin, güvenilir bir hükümdardı. Bu hükümdar devlet yönetiminde yalnız başındaydı. Saadeti temsil eden Ay Toldı adındaki kişi, Kün Togdı'nın veziri oldu ve aralarında çeşitli konularda konularda tartışmalarda bulundular. Bu tartışmaların konusu saadet ile ilgiliydi. Ay Toldı adındaki vezir yaşlanıp hastalanınca oğlu olan, anlayışı temsil eden Ögdürmiş'i çağırdı ve ona son öğütlerini verdi.

*Tilinden çıkarma bu yalğan sözüg,
Bu yalğan sözün er uçuzlar özüg.*

*Ağzından yalan söz çıkarma;
Yalan söz ile insan kendi itibârını düşürür.*

Hükümdar, Ögdürmiş'i sorumluluğuna aldı ve onu yetiştirdi. O da yetişkin hale gelince hükümdarın hizmetine girdi. Birlikte ülke işlerini yoluna koydular. Bir süre sonra hükümdar Ögdürmiş'ten ülke işleri için bir yardımcı istedi ve o da eserdeki dördüncü konuşmacı olan, akıbeti temsil eden Odgurmuş'u tavsiye etti. Hükümdar Odgurmuş'a mektup yazdı ve ona ulaştırılmasını istedi. Odgurmuş ibadetini bırakıp dünya işleri ile uğraşmak istemedi ama sonunda razı oldu ve hükümdarın davetine geldi. Kün Togdı ile konuştu. Bu konuşma bittikten sonra geri gitti. İbadet ettiği yerde vefat etti. Hikâye Kün Togdı ve Ögdürmiş arasında devam etti.

*Sonunda onlar bardı kaldı edgü atı
Yitip bargu ermez atı hurmeti*

Onlar gitti geride iyi adları, yitip gitmeyecek ad ve hümertleri kaldı.

Artık yanlış işleri düzeltip, yoluna koydular. Halk onlara duacı oldu, bundan dolayı onlar gitti iyi adları kaldı. Hikâye bu beyit ile sona ermiştir.

Yusuf Has Hacip'in eserindeki ana teması 'ideal insan'dır. Bu ideal insan olmak için gerekli şeyler dört kişinin karşılıklı konuşmaları sonucu bize aktarılır. Eser kişiyi iki dünyada da mutlu kılmak için gerekli yolu göstermek amacıyla kaleme alınmış bir eserdir. İyi bir yönetim, adalet, doğruluk, hoşgörü, dünya-ahiret ilişkileri, dili iyi kullanmanın yararları, mutluluk vb. konular üzerine konuşulur. İlk Türk İslam Devleti olan Karahanlı Hükümdarına sunulan bu eser, Türk-İslam anlayışı çerçevesinde oluşturmuştur. Eserde, dönemin İslam dünyasında hâkim olan ahlak anlayışı, yaşama tarzı anlatıldığı gibi Türk kültüründeki devlet yönetimi, toplum yapısı gibi milli olan unsurlar öne çıkarılmıştır.

Kutadgu Bilig, devlet idaresinde ortaya koyduğu sistemler ve nasihatlerle gelecek nesillere ışık tutmaktadır, bu nedenle günümüzde okunmaya devam eden başucu eserlerinden biri haline gelmiştir.

NE DE GÜZEL ŞEY ŞU ÇOCUKLUK!

SENCAN YEMİŞ

Çocuk; bilimsel anlamda bebeklik ve ergenlik çağıları arasındaki bireydir. Toplumların inşasında en temelde çocuklar yer alır. Eğer insanlık, temellerini sağlam atmak istiyorsa, çocuklarının fizyolojik ve psikolojik ihtiyaçlarını yakından incelemeli, özellikle sosyal uyum sağlamaları konusunda kişisel ifadeleri olan oyunlara karşı gereken hassasiyeti göstermeli yani fay hatlarında depresyon oluşturabilecek her türlü hareketten kaçınmalı, çocuklarının ihtiyaçlarına cevap verebilmelidir. Çocukların kişisel ifadesi olan oyunlar sayesinde, bizlere oldukça karmaşık görünen miniklerimizin istekleri ve ilgileri hakkında az buçuk çıkarımda bulunabiliyoruz.

Peki miniklerimizin adeta kimliği niteliğini taşıyan oyunlarının kökeni nereye dayanıyor?

Neolitik öncesi çağa ait bazı nesnelere ve mağara resimlerinin araştırmacılar tarafından dini sembollerle ilintili olabileceği düşünüldüğü için bu noktada oyunlara dayandırılması tartışılmış olsa da Neolitik çağdan elimize çok daha fazla bulgu geçtiği için oyunların kökeni Neolitik çağa dayandırılmaktadır. Eski Mısır ve Eski Hindistan'da duvar resimlerinde oyun tahtası üzerinde oynanan oyunlar, sıçrama oyunları, zarla oynanan oyunlar yer almaktadır. M.Ö. 2600'lü yıllarda Ur ve Kalde şehirlerinde mezarlıktan Sümer oyun tahtası ve 1600'lü yıllardan kalma oyun zarları bulunmuştur. Elbette ki tarihin her sahnesinde var olan Türkler bu konuyla da alakalı izler bırakmışlardır.

Oyun terimi binlerce kilometrelik alanda köklü medeniyetler

kurmuş Türk milletinin de en eski sözcüklerinden biridir. Türk dünyasında şamanın bir diğer adı “oyun” ve Türkistan’da şaman ritüellerinin tamamına oyun adı veriliyor. Şüphesiz bu ritüellerin içinde barındırdığı dans etme, çalgı aleti ile ritim tutma, gırtlaktan ses çıkarma gibi dramatik öğeleri kullanması oyunların kökenini bu ritüellere dayandırıyordu. Yine en eski epik metnimiz olan kutlu Dede Korkut hikayelerinde âdeta “Kültürden önce oyun vardı” tezini kanıtlayan, kültürümüzden izler taşıyan yetişkin oyunlarını öğrenme fırsatını buluyoruz. Örneğin Dirse Han Oğlu Boğaç Han hikayesinde Boğaç Han’ın boğayla güreş tutmasından güreş, av esnasında okla vurulmuş olmasından avcılık ve ok atma gibi oyunlara dair bilgi sahibimiz oluyoruz. Kazan Bey’in Oğlu Uruz Bey’in tutsak olma hikayesinde ise avda düşmana karşı savaş, esir düşen oğlunun kılıcını gören Kazan Bey’in anlatıldığı bölümden kılıçla düello oynanması şeklinde yorumlanan bir sonuca ulaşılmıştır.

Bazı gezginlerin notlarından özellikle Evliya Çelebi ve Alman gezgin Philipp Borchers’in gözlemlerinde savaşçıların kendini zinde tutmak için Türkistan kökenli “Kökbörü” adlı oyunu oynadığı, bu oyunun cirit gibi at üstünde oynandığı, atı salıp koştuktan sonra oğlağı kapıp rakip kalesinden geçirerek sayı kazanıldığı ve oyunun bir askerde olması gereken bütün iyi özellikleri içinde barındırdığı anlatılmaktadır.

Devrin Türk dünyasına ışık tutan kitabı Divan-ı Lügâti’t Türk’te de 11.yy’daki çocuk oyunları görülmektedir. Örneğin müngüz müngüz oyunu. Bu oyun şu şekilde oynanır. Çocuklar ırmak kenarında kendi aralarında seçtikleri ebeye ne müngüz diye sorarlar ebe boynuzlu hayvanların ismini saymaya başlar. Çocuklar tekrar etmeye başlarlar, ebe boynuzsuz bir hayvan adı saydığı anda tekrar eden çocuk yanar ve ırmağa atılır.

Bir başka oyun olan Köçürme adlı oyunda yere kale gibi 4 çizgi çizilir. Sonra ona on kapı yapılır. Fındık vb. şeylerle bu çizgiler üzerinde oynanır. Divân-ı Lugâti't Türk'te bu oyun hakkında daha fazla bilgi verilmemiştir.

Nasıl oynandığı hakkında bilgi verilmeyen fakat Divân-ı Lugâti't Türk içinde yer alan diğer çocuk oyunları çelik çomak, ceviz oyunu, karagun ve çengli menlidir.

Sadece fiziksel esaslı yetişkin oyunları sınırlı kalmayan gelişmiş bir medeniyet olduğumuzu kanıtlayan bir diğer oyunda Türk strateji oyunu olan mangaladır. Bu oyun 16.yy'dan itibaren, Osmanlı minyatürlerinde yer alıyor ve yalnızca bulunduğu coğrafyayı etkilemekle kalmıyor; kilometrelerce ötede başka topraklarda başka adlarla kendisine yer buluyor ve başka toplumlara yayılıyor. Toplumun yaşayış tarzlarının eyleme dönüşmüş hali olduğunu onları yaşama hazırladığını biliyoruz. Hatta bazı kültürlerden önce geldiklerini bile...

Fakat biz yaşama hazırlanan çocuklarımızın, kültürümüzün yegâne taşıyıcılarının, kendi kültüründen iz taşımayı bırakın fizyolojik özelliklerini harekete geçirebilecek herhangi bir oyunun içinde yer aldığını görebiliyor muyuz? Yoksa yetişkinlerin acımasız dünyası internet aracılığı ile zihinlerinde çoktan yer aldı mı? Mahallede saklambaç ve körebeyi biraz daha oynayabilmek için mi ağlıyorlar, yoksa tabletlerinin şarjı bittiği için mi?

Çocuklarımıza çocukluklarından kalan, kültürümüzden izler taşıyan oyunlar olsun.

Ne de güzel şeysin sen çocukluk ah bir yerlere gitme sen!

ALİ ŞİR NEVÂİ'DE TÜRK DİLİ EKİNİ

ENİS BORA GÖKÇE

Türkçe!

Bir dil düşünün ki uğruna ne canlar feda edilmiş, uğruna maddi manevi ne savaşlar verilmiş. Yıllarca sayfalara dökülmüş, bu dilin öneminin her zerresi. Peki neydi bu dili bu kadar değerli kılan? Bu konu hakkında hayatını Türkçeye adanmış bir insan var ki, bir usta! Adı Ali Şir Nevâî! Afganistan/Herat doğumlu, Türk-Çağatay sahasının en önde gelen isimlerinden biri olan şair ve dilbilimci. Başlarda şair olarak kalem eskitse de daha sonraları Türkçenin, Farsça ve Arapçadan geride kaldığını görünce bu hazinenin yitip gitmesini istemez ve hayatını Türkçeye adamaya karar verir. Bu adanmışlık kolay değildir, çünkü karşısında dönemin çok ağır basan iki dili vardır ve saray çevresinde bu iki dil hakimdir. Bu olumsuzluklara rağmen Nevâî Türkçenin dil felsefesini anlamış ve yoluna bu dili hakettiği yere getirmek için uğraş vererek devam etmiştir.

Türk tarihinin Türkçeyi anlatan en önemli eserlerinden olan Muhakemetül Lügateyn'i 1499 yılında tamamlamıştır ve bu eser Türkçenin Farsçaya kıyasla ne kadar önemli ve özel olduğunu anlatmak üzere kaleme alınmıştır. Eserdeki şu cümlesi anladığı felsefenin kelimelere dökülmüş halidir:

'Bu alemin gül bahçesine girdim. Gülleri feleğin güneşinden daha parlaktı. Her yanında göz görmedik, el değmedik daha neler ve neler vardı.'

İşte bu düşünce Türkçeydi! Nevâî için açmamış bir goncaydı Türkçe. Keşfedilmemiş bir güzellikti!

Nevâî'nin dil felsefesi konusunda, yetiştiği ortamda kendisini iyi geliştirmesinin yanı sıra bu gelişimine destek veren hocalarının da yönlendirmeleri ve destekleri kuşkusuz çok önemlidir. 'Bir keresinde üstadı Lutfî'ye söylediği bir söz üzerine Lutfi: 'Allah adına yemin olsun ki yazdığım Türkçe ve Farsça 10-12 bin beyitle şu gazeli canı gönülden değişir ve kendimi karlı kabul ederdim demiştir.'(Yard.Doç.Dr Ertuğrul Yaman'ın kaleminden**) Bu olaydan anlaşılacağı üzere ustalarından da bu konuda destek görmüştür.

Nevâî Türkçe eser yazılamaz görüşünde olan kişilere inat eserin Türkçe ile çok daha güzel yazılacağını benimsetmeye, göstermeye çalışmıştır ve öyle eserler yazmıştır ki Türkistan Türkçesi onun eserleriyle kuvvetli bir dil haline gelmiştir. Türkistan Türkçesi Nevâî'den sonra 'Nevâî Dili'olarak adlandırılmıştır. Türkçe uğruna bu kadar mücadele eden Nevâî'den sonra Türk Gençlerine düşen bu dile sahip çıkıp bu dile layık birer insan olmaktır.

Tam da bu noktada Nevâî'nin şu sözlerini hatırlamak ve hatırlatmak gerekir.

‘Türk’ün bilgisiz ve zavallı gençleri, güzel sanarak Farsça şiir söylemeye özeniyorlar. Gerçekten bir insan iyi ve derin düşünse Türkçede bunca zenginlik dururken, bu dilde şiir söylemenin, hüner gösterenin daha yerinde ve kolay olacağını anlar.’

Türkçenin derinliği öyle bir derinliktir ki ne kelimeler yeter anlatmaya ne de yazılmış onca eser. Bu yazı neticesinde Nevâî'nin Arapçayı bilmediği sonucuna ulaşmak da doğru değildir, nitekim çok küçük yaşta öğrendiği Arapçayı da ustalıkla kullanacak beceriye sahiptir. Kullanmıştır da. Ta ki Türkçenin büyüklüğünü görene dek! Ve büyük bir cesaret örneği göstererek 1483-1485 yılları arasında ilk Türkçe 'hamse'yi yazmıştır. Bu hamse 'Hayretü'l ebrar', 'Ferhad ü Şirin', 'Leyla vü Mecnun', 'Seb'a-i Seyyare', 'Seddi İskenderi' adlı eserlerden oluşmuştur.

Bu eserler içerisinde dönemden , dini inançlardan , hayat tarzından geniş bilgi barındırmaktadır.. Farsçanın bu kadar çok kullanıldığı bir bölgede böyle bir cesaret örneği göstermek hepimiz için bir ders niteliğindedir.

Sonuç olarak hayatını, yaşantısını bunca riske rağmen Türkçeyi geliştirmeye adanmış Ali Şir Nevâî'ye teşekkürü bir borç biliriz. Her Türk, kendinden sonra gelen her Türk gencine cesaretin ne olduğunu Şir Nevâî'nin yaptıklarını göstererek öğretebilir. Türklük ve Türk Dili bilincini bu yolla olabildiğince genişletebiliriz.

Sözün özü, Ne mutlu “Türk’üm” diyerek başladığımız her günü bize bahşedilmiş bir nimet sayarak; gösterilen hedefte durmadan yürüyen birer Türk genci olmayı, her günümüzü, her anımızı bu dili geliştirmek ve yaşatmak için kullanmayı kendimize bir borç biliriz.

Türkçe kalın.

TÜRK HALKBİLİMİNE GENEL BİR BAKIŞ

MERYEM ÖZER

Yıllardır farklı adlandırılmalarla anılan Halk Bilimi, milletlerin kültür tanımlamaları ve sahip olunan değerlerin geleceğe aktarımında mihenk taşı niteliği taşır. Birçok millet, millet olgularını çağlara aktarmada ve geleceğin şekillenmesinde etkin rol oynayacak değerler olarak tanıtma çabası gütmüştür. Bu alanda her ne kadar bilinçli olarak olmasa da, birçok halk ürünü içeren Divân-ı Lügati't Türk, Kutadgu Bilig, Seyahatname, içerisinde Türk kültürüne dair onlarca olgu barındıran Dede Korkut, yine halk ürünleri bakımından zenginlik taşıyan Kâtip Çelebi'nin Keşfü'z Zunûn'u halk bilimi araştırmalarının ilkleri ve öncüleri sayılabilir.

Yakın tarihlere doğru geldiğimizde Türk Halk Bilimini anlatırken yine bir bilinç çatısı altında yürütülmesine de “Türk-i Basit” ve “Mahallîleşme” akımlarının adını geçirmek gerekir. Bunlar halk bilimi açısından müstakil akımlar olmayıp dil ile ilgili çalışmalar olsa da Halk Bilimiyle doğrudan ilişkilidirler. Folklor olarak da adlandırılan Halk Biliminin Türklerdeki çalışmalarının başlangıcı olarak Tanzimat Fermanı (1839) sonrası tarihlere işaret edebiliriz.

Tanzimat'tan, Cumhuriyet dönemi İkinci Yeniciler'den, Cemal Süreya'nın “Folklor Şiire Düşman” adlı yazısına kadar halka dönüş etkin bir rol oynamıştır. Fakat Cemal Süreya da kısa bir süre sonra bu fikrinden vazgeçmiştir. Bu süreçte; Ziya Paşa, İbrahim Şinasi, Namık Kemal, Mehmet Emin Yurdakul, Rıza Tevfik, Nihal Atsız, Fuat Köprülü, Sabahattin Ali gibi birçok isim bu halkçı çalışmalara kendilerine özgü bir sistemle hizmet etmiş ve kıymetli eserlerini bu milletin

pak ve çalışkan çocuklarına armağan bırakmıştır. Bu isimler, Batı'da gelişen folklor çalışmalarını da yakından takip ederek, millete hizmet konusunda günümüzde de yararlandığımız ciddi çalışmalar yapmışlardır.

Bu araştırmalarda eserlerinde halk edebiyatı ürünlerinden faydalanan İbrahim Şinasi, döneminde önemli yeniliklere öncü olmuştur. Yazdığı eserlerde birçok atasözü ve deyimlerden faydalanmıştır. Aynı dönem sanatçılarından Namık Kemal'de fikirleri ve eserleri arasındaki ilişki yüzünden her ne kadar eleştiri almış olsa da, dilde sadeleşmeyi ve halka yönelişi savunan şairlerden birisidir.

Bu dönemin bir diğer halka yönelişin cesur savunucularından birisi de Ziya Paşa'dır. Batı'da halka yönelişle anılan Herder'in Türk Halk Biliminde somut uygulayıcısı olmuştur. 1868 yılında Hürriyet gazetesinde yayımladığı "Şiir ve İnşa" makalesi milli dil ve edebiyat meselesinde ciddi bir öneme sahiptir. Halkın kendi kimliğini bulması konusunu ustaca ele almış ve savunmuştur.

Halk Biliminin adlandırılmasında dönüm noktalarından birisi de, Ahmet Vefik Paşa'nın Macar asıllı Ignacz Kunos ile yaptığı söyleşidir. Döneminde sakıncalı bulunan bazı söylemleri öne çıkan Ahmet Vefik Paşa, devletin sıkıntılı günlerinden kurtuluşunu Türk kimliğini ön plana çıkarma ve arayış içinde olarak özü dışı vurma yolunda ilerlemiştir. Türk halk ürünleri araştırmalarında önemli bir yere sahip olan Kunos ve A. Vefik Paşa'nın yaptığı bu söyleşide folklor terimi ilk defa kullanılarak halk bilimi adlandırılması arasına "folklor" terimi de eklenmiştir.

Bunca araştırma içinde günümüzde de Türk denilince akla gelen ilk isimlerden birisi Ziya Gökalp'tir. Türkçülük konusunda birçok

önemli çalışmaya imza atmış ve çağlara uzanacak bir kandil olmuştur. Bir sosyolog olan Gökalp, milleti iyi analiz etmiş ve halka yönelik konusunu birçok eserinde derinlemesine incelemiştir. Bu alan içinse “halkiyat” adlandırmasını kullanmıştır. Türk Ocakları’na bağlı “Halk Doğru, Türk Yurdu, Yeni Mecmua, Halk Bilgisi Haberleri” gibi birçok dergi ve gazetede fikirlerini işleyerek genç beyinlere ufuk, çağdaşlarının fikirlerine yoldaş olmuştur.

Türk Edebiyatı denilince saygı ile anılması gereken isimlerin arasında ön sıralarda yer alan Fuat Köprülü; yaptığı birçok çalışmayla Türk Halk Biliminin konuları, inceleme metotları, halk biliminin kaynakları ve daha nice edebî ve bilimsel konuda geriye birçok başyapıt bırakmıştır. Köprülü, “folklor” yerine “halkiyat” adını kullanan Ziya Gökalp’in halkiyat adlandırmasıyla bu terimin Batı’daki kullanımını birlikte kullanır. Milletperverliğin; insanın tarihini, dilini, coğrafyasını, edebiyat ürünlerini bilerek, bunları gün yüzüne çıkararak ve üzerine çalışmalar yapılarak sağlanacağını savunur.

Köprülü’nün öğrencisi olan Pertev Naili Boratav da bu alanın temellerinde yer alan önemli bir isimdir. Yaptığı derleme ve çalışmalarla alana kaynak olabilecek birçok eser ortaya çıkarmıştır. Folklor denilince elde edinilmesi gereken en önemli konulara değinmiştir. Araştırmacıları saha çalışmasına teşvik eden bir bilim insanıdır. Batı’da bulunan eserlerin milletimizde de önemli örneklerinin bulunduğu çalışmalarıyla ortaya çıkarmıştır. Halkbilimi kürsüsünde öncü çalışmalarıyla günümüzde ve daima yerini koruyacaktır.

Bunların yanı sıra halk bilimi adlandırılmasında Rıza Tevfik Bölükbaşı’nı da anmak gerekir. Bölükbaşı ilk aşamada, folklor terimi Türkçeleştirilirken “halkiyat” terimi yerine “Hikmet-i Avam” terimini kullanmışsa da daha sonra bu adlandırmanın sadece atasözü ve deyimleri karşıladığını söyleyerek bu fikrinden vazgeçmiştir.

Bir diğerk önemli isim, yaptığı derlemelerle birçok halk ürünü-müzü kaybolmaktan kurtaran Mehmet Kaplan'dır. Arkadaşları olan Muhan Bali ve Mehmet Akalın'la birlikte Erzurumlu Behçet Mahir'den derledikleri Köroğlu Destanı'nı yayımlamışlardır.

Halkbilimi çalışmalarında derleme esastır. Muzaffer Sarısözen'de bu alana derlemeleriyle hizmet eden bir araştırmacı olmuştur. Derlediği çeşitli türküler, TRT tarafından arşivlenmiştir. Benzer çalışmalarıyla Şeref Taşlıova'yı da anmak gerekir. Yetenekleri ve kaybolmaktan kurtardıkları halk ürünleri ebediyete ulaşacaktır.

Günümüze yaklaştıkça Şükrü Elçin, Dursun Yıldırım, Umay Günay, Abdurrahman Güzel, Saim Sakaoglu, Zekeriya Karadavut, Dede Korkut çalışmalarıyla Türk Dünyası'nı sevindiren Metin Ekici, Arzu Öztürkmen, Özkul Çobanoğlu ve daha birçok farklı akademisyenlerimiz yaptıkları derlemeler ve araştırmalarla Türk adının yılmaz savunucusu ve öncüleri olmuş durumdadır.

Bu çalışmaların yanı sıra birçok dergi, gazete ve dernek halkbilimi çalışmalarında hızlandırıcı ve kalıcılık sağlayan bir etki oluşturmuştur. Türk Ocakları, Halk Evleri, Köy Enstitüleri gibi oluşumlar halka ulaşmayı kolaylaştırmış; hem halktan malzeme toplama, hem de halkı aydınlatma görevini sürdürmüştür.

Türklük ateşinin sönmemesi ve Türk'ün adının çağlar ötesine gitmesi dileğiyle...